

— „A szegye becsimáló mester fizetése ilyen. A két úr részéről attak buzát cass. cub.⁷ 2. Ittem a falu is ad cub. 1.

— „Vallanak illyent is, hogj a szegye bétételének idején az akkori munkásoknak *áldomást* is attak; ugj mint hat forint ára bort; és ennek két forintyát abta megh az egyik úr; két forintyát a másik úr, két forintyát a falu magát.

— „2-dik halászat ideje tavasszal vagyon (jég elmenésétől fogvást a tavaszi árviz beapadásáigh (addéggh mig a szegét be nem teszik); ekkor *boneval* vagj *fenékhálóval* szoktak halászni és ekkor is számos halat szoktak fogni, melynek két része az uraké, harmadrésze a halászoké; ekkor ezen harmadrészt az urak hire nélkül nem szabad eladni, hanem ha az uraknak szüksége vagyon a halra, a régi limitatio szerint aduak egj vizáért, nagj vagj kicsiny f. 3, egj tokért den. 60, egj sóregért den. 33, tiz kezegejért f. 1.—.

— „3-dik halászat ideje Kísaszszony naptul fogvást a tavaszi jég elmenéseigh, ez *kezege* halászat ideje.

— „Módgya penig illyen. *Altalhalót* szoktak le rakni; mindenik ur külön a maga részére; és egyik ur részére vagyon néha 5—6 (több keveseb) által háló; a más úr részére is a mennyi lészen. Ezen által való hálóknak letétele után, a bone hálóval szokták meg hajtani a halat, és ugj a fenékről felköltteni; a bone hálóval penig mind az első hálóiugh el mennek.

— „Valamennyi halat a boneban fognak, annak két része az uraké, harmad része a halászoké. Az által tevő hálóban penig, valaki hálójában mennyi hal akad, az csak arra a részre való lészen, eggyik a másikkal nem osztozik; a halászoknak is ehez semmi közök.

— „Ha az halászok közül valaki, az urak hálójok után hálót tészzen le; vagj ha idegen ember lészen is az, valamennyit a maga hálójában megh foghat, annak fele az uraké (eszt már a két úr részére két felé osztják), fele penig csak azé leszen, a kié a háló!“ —

Szabó István.

TÁRSADALOMRAJZ.

A dorozsmai „egy kötél“ föld.

Egy 1828. évi május 30-án kelt, a „Kis Kun Dorozsmai közönség“ tanácsának benyújtott bizottsági jelentés teljes világoasságot derít egyrészt a dorozsmai „kötél“ mibenvalóságára, másrészt a redemptionális földosztás dorozsmai módozataira. Ebből az okmányból megállapítható, hogy a dorozsmai kötél a más kun községekben használt „kötél“ mérettől jelentősen eltér, sőt, hogy a dorozsmai kötélkiméret inkább csak formális jelölése a redemptionális földterületnek, semmint pontosan meghatározott területnagyság. Ugyanebből a jegyzőkönyvből kivilágosodik az is, hogy Dorozsmán és általában a kun községekben, a szállásföldek és nyilasok között a föld fekvése alapján tettek megkülönböztetést. A *nyilas* kaszáló is a szállásföldnek egy tartozéka volt.

⁷ kassai köből.

A dorozsmai „kötél“, „szállásföld“ és „nyilas“ kifejezések értelme jelentősen más az alkalmazásban, mint ahogyan más magyar forrásaink e kifejezéseket használják. Ismeretes, hogy a honalapításkor az egyes nemzetségek külön területe, amely a nemzetség közös tulajdonát képezte és a családők közös használatára szolgált, meveztetett „szállásnak“ (descensus). A nemzetiiségi szállások felosztásából eredő egyéni birtok volt: a „szállásbirtok“. Az ősi államszervezet korában a „szállás“ ehhez képest, egyrészt a nemzetség közös birtokát, másrészt ezen közös birtokból kialakult egyéni birtokot jelenti, amelyet az egyén a közös birtokban való részesedés jogán bir. Ismeretes az is, hogy a közös föld megosztását „fűvönosztás“ és a „fűkötél“ kifejezések jelölik. Bizonyos nagyságú kötelet (funiculus) használtak a parcellák kimerésénél. A parcellák között mesgye gyanánt pár lépés széles gyepszallagot hagytak. A felosztásnál használt kötelet „fűkötélnek“, magát a parcellázást „fűvönosztásnak“ nevezték. A fűkötél átvitt értelemben a közös birtokban való részesedés jogát is jelentette, amelyek alapján a jogosult az osztáskor *elszórtan* bizonyos számú holdat kapott, amely az ő „nyilát“, „nyilasát“ képezte.

A dorozsmai és általában a kun földek felosztásánál a „kötél“ és a „nyilas“, a „szállásföld“ és a „nyilasföld“ ettől eltérő jelentésűek.

Régi dorozsmai jegyzőkönyvekben és a fassiókban a közös szállásbirtok megjelölésére nem a „szállás“, hanem a „puszta“ kifejezés szerepel. A „szállás“ kifejezés akkor tűnik fel, amidőn a közös birtok már felosztott, *nevezetesen és kizárólag eke alá fogott földek jelölésére*. E jegyzőkönyvek értelme szerint a „szállásföldek“, — amelyeket a régi dorozsmai jegyzőkönyvek és okmányok „tanyai földeknek“ is neveznek — voltaképpen a közös birtokból, a „pusztákból“ ekeművelés céljaira kihasított alszakaszok. Ezzel szemben a „nyilasok“ a községhez aránylag közelebb fekvő kaszálók, amelyeket azonban egyik-másik tulajdonos szintén eke alá fog. A „szállásföld“, vagy „tanyaföld“, vagy „tanya szállás föld“ a község és a periferián húzódó nyilasok között fekszik. Épület nincs feltétlenül rajta, sőt a legtöbbről hiányzik, egyszerűen művelés alá fogott szántóföld.

A dorozsmai földek kötéli szerinti felosztása 1745-ben történt. Ismeretes, hogy a török hódoltság után a jászkunsági puszták a német vitézi rendnek eladtak, majd ettől a pesti invalidusok házának jutottak birtokába. A három nemes distriktus „Nagy Kiunság, Kis Kiunság és Jászság az Felsőges Theutonikus Ordónak Nemes Magyar Hazánk Nagy Méltóságai által Öt Száz ezer forintokban vettettek volna zálogban Magyar Hazánk szükségének idején“ (Secundus Liber Fundi Possuis Dorozsma Anno 1765) 1719. február 6-án kelt levelében „Felsőges Najburgus Trevirej Elektor ur maga“ rendeli el tekintetes Orczy István administrator urnak, hogy a Kis Kun Dorozsmaj Pusstát „megszállassa, három esztendeig való szabadságot engedvén nekik az épülésre“. Szabó János per consequens Herpay Mihály uraimék, distriktuális kapitányok, 1720-ban végre is hajtják a parancsot, „megszállítják és gyarapítják“ a mai Dorozsma községet. További folyamatban a kunok zúgolódtak és kérvényeztek, míg végre megengedték nekik, hogy a földesúri hatalom alól földjeiket megválthassák és magukat a jobbágyi terhek alól felsza-

badítsák. A váltságösszeg 572,399 forintokat tett, amelyből Dorozsmára 11,800 forint, és pedig belőle Dorozsmára 4800, Atokházára 3000, Üllésre 4000 forint esett. Ez a megváltás az u. n. *Redemptio*.

A redemptiális összeg fedezésére megkezdődik a közös föld felosztása. Dorozsmán az első osztás alkalmával összesen 160 igénylő között 445 kötél földet osztottak ki, kötelenként 25 forint árban, amiből 11,125 forint folyt be. A redemptiót az igényjogosultak tetszésszerű részletekben és terminusokban 1752-ig fizethették, de az előleg után tartoztak kamatot fizetni. Kamat címén 1812 frt 33 kr. folyt be dorozsmai hivatalos kimutatások szerint.

A földeket három csoportba osztva tagolták fel az igénylők között. Minden redemptus kapott tanya-szállás földet, fekete földet és nyilast. A fekete földek a község közelében, nevezetesen a szegedi határ felé voltak, ezekhez és a község belsőségeihez csatlakoztak a szállásföldek; a legtávolabbi periferián, néhol a szállásföldek közé ékelődve osztattak a nyilas kaszálók. Így pl. Viass István redemptus szállásföldje és nyilasa egy tagban feküdt Majsa felől a járásszélelben az első dülőben.

Tanya-szállás föld, feketeföld és nyilas együttvéve, még pedig a területnagyságra való pontos tekintet nélkül, alkotta a „redemptiális kötelet“, ami nyilvánvalóvá teszi, hogy a redemptiós kötél bizonyos fokúlag a különböző jellegű földek egybeforrasztó köteleke gyanánt is értendő. Tulajdonképpen a régies magyar értelemben vett „nyilast“, t. i. az egyéni tulajdonban lévő elszórtan fekvő holdak összességét jelentette. Ámde miután a redemptusok nem egyformán váltottak földeket, ki 25, ki 50, 75, 100 és 125 forintokat volt hajlandó fizetni, ennek megfelelően a redemptiós kötél területnagysága is változott 1—5 redemptiós kötél földig. 5 kötélnél többet nem válthatott senki.

A földet azonban nem „fűkötéllal“, hanem királyölek szerint mérték, sőt a kimérésnél, a földek nagyságánál, tekintettel voltak a föld fekvésére és minőségére. A föld fekvését és minőségét azonban csakis a tanyaföldeknél vették figyelembe. A fekete földeken és a nyilasokon, megközelítő pontossággal egy mérték szerint mérték, legfeljebb egy-két ölet, ami éppen kimaradt, csaptak a feketeföld vagy a nyilas kiméretéhez. A tanyaföldeken, „ahol a föld jobbacská volt, ott kevesebb jugerumot mérték, ahol pedig alávalóbb Székes vagy tudniillik nagyon homokos volt, ott már a kötélben több jugerumot adtak“. (Bekezdésben említett okmány.)

A majsai határ felé, a majsai úttól kezdődőleg napnyugati irányban húzódtak az u. n. első osztálybeli földek. Két körgyűrűben (dülőben) húzódtak a község körül. Első dülőben volt *Maruska* János földje, míngyárt az út mellett; a külső körgyűrűben pedig *Zsádori* János földjével kezdődött a dülő, szintén az úttal határosan és ettől napnyugatra. A második „osztály“ földjei a Kis Maty-ig nyúltak és a felső oldalukon a szegedi határba ütköztek. E két osztást együttvéve „első calculaturás“ földeknek nevezték.

Az „első osztály“ egy kötele pl. *Maruska* Jánosnál 160 királyöl hosszú, 6 királyöl széles, vagyis 960 királyöl quadrát; a „második osztályban“ 110 királyöl hosszú és 11 öl széles, vagyis 1210 királyöl quadrát. — *Lajkó* Mátyás első osztályban 3 kötél gyanánt 2880 királyölquadrátot

kapott, vagyis 1 kötélre 960 ölet; a második osztályban egy kötélre 720 királyölquadrátot; — *Budaj* András egy kötél földje első osztályban 727 ölquadrát, második osztályban ellenben már 1077 öl.

A kimérésmél a királyöl $19\frac{1}{16}$ törtjeit használták. Így pl. *Balázs Márton* 3 kötélben kimért földje 210 k. öl hosszú és $13\frac{1}{8}$ k. öl széles; a második osztályban 116 k. öl hosszú és $21\frac{9}{16}$ k. öl széles. — *Hasznos* Andrásé 200 k. öl hosszú és $9\frac{5}{8}$ széles; második osztályban 116 k. öl hosszú és $14\frac{9}{16}$ k. öl széles.

A 25 forintokon megváltott redemptus kötél a szállásföld; a fekete föld és a tartozék — miképpen az okmányok nevezik: „pótolék“ — t. i. a nyilas is értendő. Amde a tanyaföldeket egymagukban is kötél nagysággal jelölték. Ugyanúgy a fekete földekből 9 holdat, a nyilasokból pedig 5 holdat szintén kötélnek említene a régi jegyzőkönyvek.

A fekete földeket és a nyilasokat azonban mind gyakrabban a „zsákszámmal“ határozzák meg, amidőn egy-egy katasztrális holdat egy zsákosnak vagy 4 vékásnak mondanak. Ma már a kötél szerinti megjelölés csak a nagyom öreg emberek szájában él. Fekete földeknek nevezik a községet közvetlen közelben körülövező földeket. Ezekre csakis a véka jelölést alkalmazzák. Ilyen belső földeket kötéllel meghatározni nem hallottam, még a legöregebb emberek szájából sem. Ha a mai dorozsmai kérde az ember a kötél kiméretét illetőleg, természetéhez képest rögtön elkezdi spekulálni és igyekszik valami okosat mondani, de látszik rajta, hogy egyáltalában nincs fogalma sem, mindössze csak hogy éppen hallotta említeni a kötelet. E helyen talán nem lesz érdektelen azon tapasztalatomat rögzíteni, hogy a dorozsmai néphez régi dolgokat illetőleg, sőt a mai uralkodó szokásokat illetőleg is, közvetlen kérdést intézni nem ajánlatos. Ily esetben egyéniesen, pillanatnyilag költött válaszokra lehet az ember elkészülve. Ilyen dolgokat illetőleg a dorozsmai népnek megfigyelőképessége nincs. Értékes adatokat csakis akkor kaphat tőlük az ember, ha valamit spontán említenek, vagy az ember egy bizonyos kérdésre, számukra észrevétlenül vezeti őket rá. A dorozsmai nép „tudására“ rendkívül hiú, kérdésekre ujságokból és rémregényekből összekapkodott „modern“ szellemben igyekszik válaszolni még a legeredetibb paraszt is, ami azután felvilágosításait, néprajzi adatokat illetőleg, igen problematikusá teszi.

A dorozsmai földeknek kötél szerinti meghatározása idők folyamán sok fejtörést okozott a községi tanácsnak, különösen peres elintézéseknél és végrehajtásoknál nagyon is fennakadtak azon kérdésen, hogy kiterjedésben voltaképpen mennyi is az az egy kötél terület, amelyet a Redemptió alkalmával 25 rhénes forintokon váltottak meg az igényjogosultak? — 1824. évi Politikum Protokollumában, a 20. pont alatt, szóba jön, hogy „az osztálykönyvből sehogy ki nem tetszene az, hogy Redemptió alkalmatosságával a váltott egy kötél föld, mint legkisebb clavisu, szinte úgy a nagyobbak is hány jugerumot foglaljanak magukban?“ Ezen zavaroknak véget vetendő a tanács kiküldi *Benke* Antal nótárius, *Benke* István, *Soós* Máttyás és *Vass* Mihály tanácsbeliekből álló deputációt, hogy „annál fogva tehát minden nehézségeknél elhárítására, leginkább pedig a Pörlekedők keresetüknek helyes kivételekre és Executióknak pontos teljesítésekre nézve, hogy tudniillik ezekben jövődöre valami

kétségés kérdés magát elé ne adja, tennének nyomozást az eránt, hogy a Redemptionális egy kötél föld, mely 25 Rhnes forintokon váltatott kiterjedésében hány jugerumot tegyen?"

Deputánsok úgy látszik, megbízásuknak lelkiismeretesen feleltek meg. Megjelentek Dorozsma különböző tájain fekvő földeken, tanúkat hallgattak ki és ahol lehetett, igyekeztek meghatározni a redemtiókori pontos földhatárokat. A kétségtelenül meghatározottak közül, a földeket 11 helyen pontosan felmérték és mérésük eredményét a tanácsnak írásban is beterjesztették.

Megállapították, hogy „Dorozsma közönségben“ Redemtiókor az egy kötél földet nem valami egyenlő mérték szerint adták ki. Innét származott az egyenletlenség, hogy „tudni illik azok egymás mértékét meg nem ütük“.

E deputáció megállapította, hogy egy kötél tanyaföld 13 holdtól (jugerum) kezdve a földmínőség különbözőségéhez képest 20 holdig megyen. Legközönségesebben 15, 16 és 18 jugerum. A bizottság említette „hold“ alatt 1600 quadrát rendes öl, vagyis a mai katasztrális hold értendő, ami a jelentésben világosan van kitüntetve.

A belső, u. n. fekete földeket illetőleg kétségtelen bizonyossággal tudták a kérdést eldönteni, mivel egy kötél tanyai föld után Redemtiókor a fekete földekből 9 jugerumokat mértek ki és pedig két „vetőre“ egyik helyen 5 holdat, a másikon négyet. Ebből világos, hogy a „vető“, amely kifejezést itt-ott a jegyzőkönyvek és fassiók területmértéknek is használnak, a dorozsmai kötélnak egy aljelölése; de főleg egy tagban fekvő földeknek általános megjelölése és semmiesetre sem önmagában azonos területmérték.

A „nyilas földeken“ egy kötél pontosan 5 jugerum volt. Ezek a nyilas földek *Dudás Mihály, Sándor János és Tóth Pál József* tanyáikon felül kezdődtek. Említett jelentésből kitünik, hogy Dorozsmán a nyilas és a tanyaföld között az a különbség, hogy a „nyilas“ a tanyaföldek külső periferiáján kezdődik, a tanyaföldkötélnél keskenyebb, aránylag hosszabb és területében kisebb. A „nyilasok“ „pótolékok“ voltak „az osztályból kimaradt kaszálóból“. A tanyaföldet akkor is „szállás-földeknek“ vagy röviden „szállás“-nak nevezték, ha ezen épület egyáltalában nem volt. A község közelében elterülő „fekete földeket“ röviden „a feketének“ mondták. Különösen hangsúlyozandó, hogy a dorozsmai „nyilas“ kifejezés — miként a bekezdésben említettem — teljesen más, mint a „nyilasnak“ azon értelmezése, amikor ez a közös osztályból nyert elszórtan fekvő földek összességét jelenti.

Átlagos kalkulus szerint egy kötél Redemptionális föld, vagyis egy Redemptionális kötél, amely más kötél területmértékkel nem tévesztendő össze, szóval az a föld, amelyet 25 forintért váltottak meg: 16 jugerum tanyai földből, 9 jugerum feketéből és 5 jugerum nyilasból állott, vagyis összesen 30 holdból katasztrálisan. De ezt a számot az egész földekre kiterjeszteni hibás volna, mert a tanyaföldosztályok igen különböznek egymástól, noha a belső fekete földek és a nyilasok méreteikben, az 1824. esztendőben még mindenütt megegyeztek.

A kérdés eldöntésére kiküldött bizottság javaslata a következő volt: „hogy mivel a tanya Szállás földeknek egyenlő mérete nem lenne;

legjobb lészen mindig, amikor kívántatik ez vagy amaz földnek kiterjedése meg tudása, azt leginkább felvenni, hogy a kérdésben forgó föld melyik oldalán fekszik a határnak, mert mivel minden részeiben mérettek földek, tehát sinecra azokra reá is lehet alkalmaztatni, mert jóllehet magában a legtökéletesebb mérték még sem lészen, mindazon által az elől forduló környüállásokban még is megállhat“.

A tanyaföldeknek a község különböző oldalán való meghatározására a bizottság következő sablonokat ajánlotta:

1. Majsza felől a járasszélben az első dülöben *Vass Mihály* szenátor pontosan felmért földje 1 kötél, 18 hold 54 öl quadrát; (a mai katasztrális hold): 2. Ugyanott *Vass István* 1 kötél földje 15 hold 609 öl; (ez egy tagban fekszik a nyilással, amellyel együtt 5 holddal több). 3. A Forró Zsombói erdőnél *Mező András* egy kötele 19 hold 485 öl. 4. A Göbolyjárás felől való dülöben *Faragó János* 2 kötele 28 hold 1166 öl. 5. Ugyanott *Simon Antal* 4 kötele 61 hold 1058 öl. 6. Bordány oldal felől a második dülöben *Kocsis János* 2 kötele 27 hold. 7. Ugyanott a harmadik dülöben *Gyuris Mihály* fiai 1 kötele négy darabban 9 hold 796 öl. 8. Ugyanott *Forraj János* 4 kötele 65 hold 422 öl. 9. Seregélyes alsó oldalánál *Juhász József* 4 kötele 73 hold 500 öl. 10. Hosszúháton *Komáromi* testvérek 5 kötele 98 hold. 11. Majsai út szélében nyilas osztályban *Deme István* nyilasa 2½ kötél 13 hold 705 öl.

A fekete földeken kivétel nem taláztatott. Ezeket egyenként zsák számmal határozta meg, úgyszintén a nyilas köteleket is. Amott 9, emitt pedig 5 zsákos kaszálót kell érteni, vagyis 5 holdat egyenként 4 vékásban, az egy kötél alatt.

Hogy a redemtiókor kiosztott földkiméretetek és a kötélmagyság nehezen volt megállapítható, hogy a kiméreteket illetőleg zavaros volt a helyzet, annak egyszerű magyarázata van. A megyebeli más községekben a redemtiókor kapott földeket, noha elszórtan voltak is, csak ösztartozva szabadott eladni. Ha pl. valaki eladott ¼ rész kötél redemtionális földet, annak minden tartozékát (assessoriumát) mind a fekete földből, mind a nyilásból a tanyaföldhöz részarányosan el kellett adnia. Így más helyeken a „birtok vagyis a redemtionális osztály“ nem volt zavarban. Dorozsmán ellenben eladható volt szállás, fekete és nyilas külön-külön is, sőt annak sem volt akadálya, hogy a tulajdonos akár egyikből, akár a másikkból 3—4 lépés széles sávot kihasítva adjon el.

Győry Jenő.

KÖNYVISMERTETÉSEK.

Moravcsik Gyula: *Az onogurok történetéhez.* A magyar nyelvtudományi társaság kiadványai, Budapest 1930.

Szerző e dolgozatában azokat a népmozgalmakat veszi vizsgálat alá, amelyek a Kaukázus és a Fekete tenger északi partvidékén a hunok megjelenésétől a magyar honfoglalásig terjedő öt évszázad leforgása alatt lejátszódtak, s amelyek a magyar és bolgár nép őstörténete szempontjából egyaránt fontosak.

Szerző munkáját megnehezítette az a körülmény, hogy „a jelzett időszak történetére nézve úgyszólván kizárólag bizánci forrásokra va-